

MINISTERSTWO
EDUKACJI
NARODOWEJ

Implemented by:

Funded by
Structural Reform Support
Programme of the European Union

WSPARCIE PODNOSZENIA JAKOŚCI EDUKACJI WŁĄCZAJĄCEJ W POLSCE

**Rekomendacje
i
działania priorytetowe**

WSTĘP

Ministerstwo Edukacji Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej (MEN) podjęło działania na rzecz poprawy jakości edukacji włączającej na poziomie krajowym. Od 2010 r. wprowadzano zmiany w przepisach i doprecyzowywano ramy organizacyjne edukacji włączającej, jednak działania te nie doprowadziły do zmian systemowych. Obecnie podejmowane są różne inicjatywy mające na celu wsparcie opracowania nowych przepisów w zakresie edukacji włączającej, które mają wejść w życie w 2020 r. i kolejnych latach.

Aby zniwelować rozdźwięk pomiędzy polityką a praktyką edukacyjną w Polsce, MEN zwrócił się o pomoc do Służby ds. Wspierania Reform Strukturalnych Komisji Europejskiej. Służba ds. Wspierania Reform Strukturalnych zleciła Europejskiej Agencji do spraw Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej (Agencji), aby zapewniła MEN wsparcie w prowadzeniu analizy mocnych stron i obszarów rozwoju polityki w zakresie specjalnych potrzeb i edukacji włączającej. Głównym celem działań związanych z tą analizą było sformułowanie rekomendacji opartych na faktach, które mogą zostać wykorzystane do poprawy jakości edukacji włączającej w Polsce i mogą stanowić podstawę dla nowych przepisów, jakie mają zostać wprowadzone w 2020 r.

Niniejszy dokument przedstawia rekomendacje, które zostały opracowane z myślą o wykorzystaniu ich w realizacji określonych przez MEN priorytetów krajowych dotyczących poprawy jakości edukacji włączającej w Polsce. Przygotowując niniejsze rekomendacje uwzględniono wszystkie informacje zebrane w procesie konsultacji oraz informacje zwrotne od zainteresowanych środowisk reprezentujących cały system edukacji.

Przedstawiono 16 rekomendacji, które mają na celu wsparcie opracowania nowego prawa i ram polityki edukacyjnej w Polsce. Przedstawiają one *obecne* obszary priorytetowe polityki i powinny być postrzegane jako kluczowe dla podniesienia jakości edukacji włączającej w perspektywie krótko- i średnioterminowej.

Rekomendacje mogą zostać wykorzystane jako strategie, które bazują na mocnych stronach i stanowią odpowiedź na zidentyfikowane wyzwania. Dotyczą one:

- *Przepisów prawa i polityki* w zakresie edukacji włączającej;
- *Sześciu kluczowych struktur i procesów operacyjnych* w systemie edukacji włączającej:
  - Budowania potencjału systemu
  - Zarządzania i finansowania
  - Monitorowania, zapewniania jakości i odpowiedzialności
  - Kształcenia i doskonalenia zawodowego kadr
  - Warunków uczenia się i nauczania
  - Ciągłości wsparcia.

Wszystkie rekomendacje są wzajemnie powiązane i uzupełniają się.

Jako uzupełnienie 16 rekomendacji przedstawiono również cztery działania priorytetowe. Są to *obecne* priorytety działań mających na celu wspieranie wdrażania rekomendacji w obszarze stanowienia prawa i realizacji polityki edukacyjnej. Należy je uznać za najistotniejsze czynniki, które mogą mieć największy wpływ na promowanie zmian systemowych i rozwoju w perspektywie długoterminowej.

REKOMENDACJE KOŃCOWE

Przepisy prawa i polityka na rzecz edukacji włączającej

Stanowienie prawa i realizacja polityki edukacyjnej muszą opierać się na **podstawowym zobowiązaniu** do zapewnienia każdej osobie uczącej się prawa do edukacji włączającej. Przepisy prawa i polityka muszą kierować się **wizją i rozumieniem** założeń edukacji włączającej, które podkreślają, że wszyscy nauczyciele, kadra kierownicza i osoby odpowiedzialne za podejmowanie decyzji wspólnie ponoszą odpowiedzialność za wprowadzanie w życie prawa i realizację polityki na rzecz edukacji włączającej.

Rekomendacja 1

Przepisy prawa i polityka edukacyjna muszą uwzględniać zrozumiałą dla wszystkich definicję edukacji włączającej jako podejścia opartego na prawach, które będzie wspierać wysokiej jakości edukację i włączenie społeczne każdej osoby uczącej się na każdym etapie życia.

Oznacza to, że:

- Wszyscy uczniowie mają prawo uczęszczać razem z rówieśnikami do placówek wczesnej edukacji i szkół w społeczności lokalnej. Wszystkie osoby uczące się mają dostęp do pełnego zakresu uprawnień wynikających z programu nauczania i realizacji społecznych szans. Wszystkie osoby uczące się mają dostęp do wysoko wykwalifikowanych nauczycieli i wysokiej jakości zasobów.
- Wszelkie bariery edukacyjne (np. wynikające z niepełnosprawności, problemów językowych, społecznych lub zdrowotnych) są rozpoznawane i usuwane możliwie jak najwcześniej. Nauczanie jest spersonalizowane, a wsparcie zapewnione jest w klasie/szkole. Różnice są postrzegane jako zasób w procesie uczenia się i szansa na rozwijanie potencjału. Gdy jest to konieczne, bariery w procesie kształcenia są przełamywane dzięki zdecydowanym działaniom profilaktycznym i skutecznej interwencji.

Rekomendacja 2

Przepisy prawa i polityka edukacyjna muszą zapewniać wszystkim szkołom wsparcie w postaci zasobów i możliwości doskonalenia zawodowego kadr, dzięki którym mogą wprowadzać dostosowania umożliwiające uczniom z niepełnosprawnościami korzystanie z prawa do edukacji na równych zasadach z innymi (zgodnie z Konwencją ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, 2006).

Oznacza to, że:

- Uczniowie z niepełnosprawnościami mają prawo uczyć się w szkołach ogólnodostępnych, dzięki czemu mają dostęp do pełnego programu nauczania wraz z grupą rówieśniczą. Są nauczani przez dobrze wykwalifikowany personel i mają dostęp do niezbędnych zasobów umożliwiających im skuteczną naukę i jak najszersze uczestnictwo w dodatkowych zajęciach.

- Monitorowanie koncentruje się na zapewnieniu równego traktowania i wykrywaniu przypadków dyskryminacji (niezapewnienia dostosowań), jak również przyczyn rozbieżności pomiędzy możliwościami a osiągnięciami uczniów z niepełnosprawnościami lub innych grup osób uczących się zagrożonych wykluczeniem.

Struktury operacyjne i procesy w ramach edukacji włączającej

System edukacji włączającej musi kierować się **zasadami równego traktowania, skuteczności i efektywności oraz podnoszenia poziomu osiągnięć wszystkich środowisk związanych z tym systemem**. Sześć struktur i procesów operacyjnych, które zostały zidentyfikowane w ramach szerszych prac Agencji, ma zastosowanie w całym systemie edukacji w Polsce, od wychowania przedszkolnego do ukończenia szkoły ponadpodstawowej.

Budowanie potencjału systemu

Rekomendacja 3

Polityka edukacyjna musi gwarantować, że wizja i cele edukacji włączającej są przekazywane w jasny sposób, a zainteresowane środowiska na szczeblu krajowym, regionalnym, lokalnym i szkolnym, a także ogół społeczeństwa, dobrze je rozumieją.

Oznacza to:

- Zaangażowanie w szeroko zakrojoną współpracę mającą na celu wypracowanie wspólnego rozumienia zasad i wartości leżących u podstaw edukacji włączającej.

Rekomendacja 4

Polityka edukacyjna powinna nakreślać nową rolę szkół specjalnych i innych placówek specjalistycznych, w ramach której udostępniają one placówkom ogólnodostępnym wiedzę fachową i specjalistyczne zasoby, zwiększając kompetencje kadry kierowniczej i personelu szkół w zakresie rozumienia i wspierania osób uczących się o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych.

Oznacza to, że:

- Szkoły specjalne powinny wspierać placówki ogólnodostępne, działać jako baza dla multidyscyplinarnych zespołów wsparcia na poziomie lokalnym, co powinno zapewniać równy dostęp do usług w całym kraju.
- Rola poradni psychologiczno-pedagogicznych powinna bardziej koncentrować się na zwiększaniu potencjału szkół. Personel poradni powinien dokonywać oceny sytuacji w szkole i udzielać porad nauczycielom, a także zapewniać wsparcie osobom uczącym się i ich rodzinom.

Zarządzanie i finansowanie

Rekomendacja 5

Polityka edukacyjna musi określać role i zakres obowiązków osób odpowiedzialnych za podejmowanie decyzji i nauczycieli na wszystkich poziomach systemu i we wszystkich sektorach zaangażowanych w system edukacji oraz zapewniać, aby każdy czuł się odpowiedzialny za osiągnięcia WSZYSTKICH osób uczących się.

Oznacza to:

- Uzgodnienie ról i zakresu obowiązków pracowników ministerstw/departamentów na szczeblu krajowym/lokalnym w taki sposób, aby zapewnić współodpowiedzialność za osoby uczące się potrzebujące szczególnego wsparcia/zagrożone trudnościami edukacyjnymi.
- Zwiększenie autonomii kierownictwa szkół, aby umożliwić im zatrudnianie odpowiednich kadr, zarządzanie zasobami, organizowanie wsparcia w szkole w bardziej elastyczny sposób, zapewnianie szkoleń dla pracowników oraz, w razie potrzeby, dostępu do zewnętrznego wsparcia ze strony służby zdrowia, opieki społecznej, organizacji pozarządowych itp.
- Określenie zobowiązań prawnych w zakresie udzielania wsparcia i alokacji zasobów, monitorowania i zbierania danych oraz wspólnego wykorzystywania informacji w celu ustalenia wywiązywania się poszczególnych podmiotów z przydzielonych zadań i wprowadzania usprawnień.

Rekomendacja 6

W ramach polityki edukacyjnej należy opracować mechanizmy finansowania wspierające rozwój wczesnej interwencji i profilaktyki, zamiast polegać na strategiach i podejściach opartych na kompensowaniu trudności w szkołach ogólnodostępnych.

Oznacza to:

- Wprowadzenie modelu finansowania zapewniającego wszystkim osobom uczącym się, które tego potrzebują, możliwości zapewnienia wysokiej jakości wsparcia w procesie uczenia się. Model ten powinien zapewnić odejście od stosowania formalnych procedur identyfikacji potrzeb, gdzie głównym kryterium uzyskania dostępu do wsparcia jest „etykietowanie” uczniów. Nowe podejście powinno zapewniać odpowiednie finansowanie i zasoby umożliwiające wspieranie wszystkich osób uczących się, aby usunąć bariery w uczeniu się i uczestnictwie.
- Zapewnienie środków finansowych, które mogą być wykorzystywane w elastyczny sposób przez dyrektorów szkół do wdrażania strategii, które zapobiegają występowaniu problemów i umożliwiają nauczycielom natychmiastową interwencję po ich zidentyfikowaniu .
- Określenie mechanizmów finansowania skierowanych do osób uczących się, które wymagają bardziej złożonego i długoterminowego wsparcia.

Rekomendacja 7

Polityka edukacyjna musi zapewniać przejrzystość w zakresie przydziału i efektywnego wykorzystywania funduszy (na wszystkich poziomach systemu) przeznaczonych na dodatkowe wsparcie, aby umożliwić wszystkim osobom uczącym się korzystanie z równego prawa do edukacji.

Oznacza to:

- Wdrażanie strategii monitorowania wykorzystywania funduszy na likwidowanie barier w uczeniu się i uczestnictwie, zwiększanie potencjału szkół poprzez rozwój kadr oraz wspieranie osób uczących się o bardziej złożonych potrzebach.
- Zaangażowanie personelu na szczeblu krajowym i lokalnym oraz na poziomie szkół w celu zapewnienia efektywnego wykorzystywania zasobów.

Monitorowanie, zapewnianie jakości i odpowiedzialność

Rekomendacja 8

Rząd/MEN powinien dokonać przeglądu istniejących mechanizmów zapewniania jakości i odpowiedzialności w celu zwiększenia ich spójności z wizją i celami edukacji włączającej oraz ograniczania opierania się w ocenie pracy szkół z uczniami o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych głównie na wynikach kontroli zewnętrznej i wynikach egzaminów.

Rekomendacja 9

Polityka edukacyjna musi wspierać rozwijanie mechanizmów autoewaluacji opartych na wskaźnikach/standardach, które nakreślają wizję wysokiej jakości edukacji włączającej dla wszystkich osób uczących się.

Oznacza to:

- Uzgodnienie z zainteresowanymi środowiskami zakresu przeglądu polityki i praktyki edukacyjnej oraz określenie mocnych stron i wyzwań związanych ze strukturami/procesami zachodzącymi w szkołach i klasach.
- Uzgodnienie z zainteresowanymi środowiskami zasad oceniania, które obejmują szerszy zakres uczenia się i mierzą postępy w nauce wszystkich uczniów, w tym uczniów z niepełnosprawnościami, którzy nie mogą przystępować do formalnych egzaminów.

Kształcenie i doskonalenie zawodowe nauczycieli

Rekomendacja 10

Polityka edukacyjna musi zapewnić odpowiedni status nauczycieli i kadry kierowniczej szkół oraz dostarczać zachęt, które sprawią, że kandydaci o najwyższych predyspozycjach będą chcieli pracować w zawodzie i nie będą z niego odchodzić.

Rekomendacja 11

Polityka edukacyjna musi zapewniać spójność kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli z wizją wysokiej jakości edukacji włączającej w praktyce.

Oznacza to:

- Opracowanie standardów zarówno w kształceniu uniwersyteckim, jak i doskonaleniu zawodowym, określających wartości, postawy i kompetencje nauczycieli zgodnie z wizją edukacji włączającej.
- Opracowanie strategii współpracy z instytucjami kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli w celu zapewnienia wdrażania spójnych standardów w całym kraju.
- Koordynowanie działań bibliotek pedagogicznych, Ośrodka Rozwoju Edukacji, władz lokalnych i uczelni wyższych w zakresie doskonalenia zawodowego nauczycieli realizowanych w oparciu o przepisy prawa na rzecz wysokiej jakości nauczania w celu zapewnienia rozwoju określonych w standardach kompetencji kadr.
- Zapewnienie ścieżek kształcenia specjalistów pracujących z osobami uczącymi się z rzadkimi niepełnosprawnościami (np. bardzo złożonymi potrzebami i trudnościami w uczeniu się; z niepełnosprawnością wzroku, słuchu, niepełnosprawnościami sprzężonymi itp.).

Warunki uczenia się i nauczania

Rekomendacja 12

Polityka edukacyjna musi wspierać współpracę i pracę zespołową (profesjonalne społeczności uczące się) w szkołach w celu opracowania opartych na faktach i danych, innowacyjnych podejść do uczenia się, nauczania i oceniania ukierunkowanych na zwiększanie osiągnięć wszystkich uczniów.

Oznacza to:

- Udzielanie wskazówek i wspieranie nauczycieli w rozwijaniu kompetencji w zakresie oceniania kształtującego (oceny na rzecz uczenia się) i oceniania sumatywnego. Wiąże się to ze zdefiniowaniem ich różnych celów i funkcji oraz wykazaniem, w jaki sposób można wykorzystać te dwa rodzaje oceny, aby spersonalizować proces uczenia się i podnieść poziom osiągnięć uczniów.
- Wykorzystanie wyników badań naukowych do celów opracowania innowacyjnych podejść do uczenia się i nauczania, aby wspierać uczestnictwo i zaangażowanie wszystkich uczących się osób.

Rekomendacja 13

Polityka edukacyjna powinna wspierać opracowywanie zasad oceniania włączającego, które umożliwią odnotowywanie postępów **WSZYSTKICH** uczących się osób.

Oznacza to:

- Określenie odpowiednich sposobów/poziomów odniesienia (ocenie przez nauczyciela/testy) wykorzystywanych na wszystkich etapach edukacyjnych, jako informacji o nauczaniu i uczeniu się w kluczowych obszarach podstawy programowej.
- Opracowanie sposobów odnotowywania postępów osób uczących się o bardziej złożonych potrzebach edukacyjnych.
- Opracowanie modeli i procedur wstępnej identyfikacji potrzeb, które łączą się z szerszymi zasadami oceniania włączającego i bezpośrednio wspierają pracę nauczycieli.

Rekomendacja 14

Polityka musi określać strategie mające na celu zwiększenie możliwości wypowiedzenia się przez osoby uczące się (zgodnie z art. 12 Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka) i ich rodziny.

Oznacza to:

- Rozważenie sposobów poszerzenia, zarówno na poziomie szkoły, jak i całego systemu edukacji, zakresu konsultacji z osobami uczącymi się/ich rodzinami na temat proponowanych zmian dotyczących ewaluacji oraz rozwoju struktur i procesów w szkołach (np. podejść w nauczaniu, realizacji podstawy programowej i oceniania, organizacji, udzielania wsparcia).

Ciągłość wsparcia

Rekomendacja 15

Polityka edukacyjna musi zapewniać elastyczność realizacji podstawy programowej poprzez umożliwienie realizowania zindywidualizowanych programów nauczania w szkołach w celu zaspokojenia szeroko rozumianych potrzeb każdego ucznia.

Oznacza to:

- Podstawy programowe powinny tworzyć ramy umożliwiające nauczycielom planowanie działań i osiągnięcie rezultatów dających wszystkim uczniom szansę na poprawę swoich wyników w szerokim spektrum przedmiotów i obszarów nauczania.
- Zapewnienie dodatkowych godzin do wykorzystania przez szkoły na działania wspierające wszystkich uczniów i odpowiadające na identyfikowane wyzwania oraz potrzeby lokalnej społeczności; w działaniach tych konieczna jest autonomia szkoły, bez konieczności uruchamiania formalnych procedur.
- Zapewnienie realizacji programów profilaktycznych, dotyczących zagadnień takich jak na przykład zdrowie psychiczne, dobrostan i rozwój osobisty oraz społeczne uczenie się itp.

Rekomendacja 16

Polityka edukacyjna musi wspierać wszystkie środowiska związane ze szkołą w rozwijaniu kompetencji w zakresie:

- identyfikacji barier w uczeniu się i uczestnictwie;
- opracowywania strategii wsparcia/wczesnej interwencji w celu likwidowania barier.

Oznacza to:

- Zwiększanie współpracy w szkołach i pomiędzy szkołami w celu wymiany praktyk opartych na faktach i danych.
- Wykorzystywanie wiedzy i doświadczeń ekspertów (np. psychologów, poradni psychologiczno-pedagogicznych, szkół i ośrodków specjalnych/centrów zasobów) w celu wspierania kadry szkół i osób uczących się oraz dzielenia się strategiami działania.

DZIAŁANIA PRIORYTETOWE

Na podstawie powyższych 16 rekomendacji dotyczących przepisów prawa i polityki edukacyjnej określono cztery działania priorytetowe, które uznano za niezbędne do celów wsparcia wstępnych etapów wdrażania rekomendacji. Te powiązane ze sobą i wzajemnie uzupełniające się działania priorytetowe uważa się za pierwsze kroki, jakie należałoby podjąć. Stanowią one *najistotniejsze czynniki*, które mogą mieć największy wpływ na promowanie zmian i rozwoju w perspektywie długoterminowej.

Działanie priorytetowe 1

Opracowanie i realizacja kampanii mającej na celu zwiększenie świadomości wszystkich zainteresowanych środowisk o konieczności zmiany sposobu myślenia o potrzebach edukacyjnych osób uczących się. Zmiana ta oznacza przejście od modelu „medycznego” do modelu opartego na prawach, który koncentruje się na potrzebach edukacyjnych i strategiach nauczania, a nie na deficytach.

Działanie priorytetowe 2

Uzgodnienie z zainteresowanymi środowiskami, jak ma wyglądać w praktyce edukacja o wysokiej jakości. Prace te powinny obejmować:

- dojsie do wspólnego rozumienia kluczowych pojęć, takich jak włączenie, równe traktowanie, indywidualizacja a personalizacja itp.;
- zebranie przykładów i informacji, które można wykorzystać do określenia standardów i wskaźników służących do identyfikowania i rozwijania praktyk włączających.

Działanie priorytetowe 3

Zbudowanie opartej na faktach i danych bazy wiedzy w zakresie praktyki włączającej, które obejmują:

- skuteczne formy wsparcia/dostosowań dla osób uczących się z niepełnosprawnościami, jak również innych osób uczących się zagrożonych tym, że ich osiągnięcia w nauce będą poniżej ich możliwości;
- strategie pedagogiczne, które mogą przyczynić się do poprawy osiągnięć wszystkich osób uczących się;
- zasoby oparte na faktach i danych, które zespoły szkolne mogą wykorzystywać w swojej pracy;
- skuteczne formy doskonalenia zawodowego kadry dydaktycznej.

Działanie priorytetowe 4

Systematyczne planowanie i realizacja serii projektów pilotażowych, które zostaną poddane ewaluacji w celu zapewnienia informacji niezbędnych do poszerzenia zakresu

---

stosowania nowych rozwiązań i wdrażania ich na poziomie systemu w perspektywie długoterminowej. Określone priorytety projektów pilotażowych obejmują:

- współpracę pomiędzy ministerstwami a władzami regionalnymi i lokalnymi w celu opracowania nowych modeli finansowania/zapewniania elastycznych zasobów do wykorzystania w edukacji włączającej;
- rozwijanie pełnienia przez szkoły specjalne roli centrów zasobów dla szkół ogólnodostępnych;
- wykorzystanie klas integracyjnych jako bazy do rozwijania włączania na poziomie szkoły;
- wspieranie szkół ogólnodostępnych realizujących innowacyjne praktyki włączające w tym, by mogły służyć za wzór lub model praktyki włączającej dla innych szkół.